

XALQARO AMALIYOTDA IKKIYOQLAMA SOLIQ SOLISH VA UNI BARTARAF ETISH MUAMMOLARI

Normurodova Shahrizoda Shavkat qizi

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada xalqaro amaliyotda ikkiyoqlama soliq solish muammolari, uning iqtisodiy va huquqiy mohiyati hamda davlatlar o'rtasidagi investitsion hamkorlikka ta'siri tahlil qilinadi. Ikkiyoqlama soliq solish xalqaro iqtisodiy aloqalarning rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi asosiy omillardan biri sifatida ko'rib chiqiladi. Maqolada ikkiyoqlama soliq solishni bartaraf etishning asosiy usullari, jumladan, soliq kreditlari, ozod qilish (exemption) usuli hamda xalqaro soliq shartnomalarining roli yoritib beriladi. Shuningdek, rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar tajribasi asosida mavjud mexanizmlar samaradorligi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijasida ikkiyoqlama soliq solishni kamaytirish va oldini olish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan. Xususan, milliy qonunchilikni xalqaro standartlarga moslashtirish, ikki tomonlama soliq bitimlarini kengaytirish hamda soliq ma'murchiligini takomillashtirish zarurligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: ikkiyoqlama soliq solish, xalqaro soliq siyosati, soliq kreditlari, soliq bitimlari, investitsiyalar, soliq ma'murchiligi

Abstract. This article examines the issues of double taxation in international practice, its economic and legal nature, and its impact on international investment cooperation. Double taxation is considered one of the key barriers to the development of global economic relations. The paper analyzes the main methods of eliminating double taxation, including tax credits, exemption methods, and the role of international tax treaties. It also evaluates the effectiveness of these mechanisms based on the experience of developed and developing countries. As a result of the study, recommendations are proposed to reduce and prevent double taxation. In particular, the importance of aligning national legislation with international

standards, expanding bilateral tax agreements, and improving tax administration is emphasized.

Keywords: *double taxation, international tax policy, tax credits, tax treaties, investments, tax administration*

Kirish

Globalizatsiya jarayonlari jadallashib borayotgan hozirgi davrda xalqaro iqtisodiy munosabatlar kengayib, davlatlar o'rtasida kapital, xizmat va ishchi kuchi harakati sezilarli darajada oshmoqda. Shu bilan birga, xalqaro faoliyat yuritayotgan yuridik va jismoniy shaxslar uchun ikkiyoqlama soliq solish muammosi dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Ikkiyoqlama soliq solish bir xil daromad yoki mol-mulkka ikki yoki undan ortiq davlat tomonidan soliq qo'llanishi natijasida yuzaga keladi va bu investitsion faollikni pasaytiruvchi muhim omil hisoblanadi.

Mazkur sohani tartibga solishda xalqaro va milliy normativ-huquqiy hujjatlar muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti tomonidan ishlab chiqilgan Namunaviy soliq konvensiyasi (OECD Model Tax Convention, 1963-yil, 2017-yilda yangilangan) hamda Birlashgan Millatlar Tashkiloti Namunaviy konvensiyasi (UN Model Double Taxation Convention, 1980-yil) ikkiyoqlama soliq solishni oldini olishning asosiy xalqaro huquqiy asoslari hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida esa ushbu munosabatlar O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi (O'RQ-599, 30.12.2019) orqali tartibga solinadi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi 50 dan ortiq davlatlar bilan ikkiyoqlama soliq solishni oldini olish to'g'risida bitimlar imzolagan bo'lib, ular orasida, masalan, Rossiya Federatsiyasi bilan 1994-yil 2-martdagi bitim va Germaniya bilan 1999-yil 7-sentabrdagi bitim muhim ahamiyatga ega.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, jahon miqyosida to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar hajmi 2023-yilda qariyb 1,3 trillion AQSh dollarini tashkil etgan. Shu bilan birga, xalqaro kompaniyalar ikkiyoqlama soliq solish yoki soliq tizimlaridagi tafovutlar sababli yiliga milliardlab dollar miqdorida ortiqcha soliq yukiga duch kelmoqda. Bu esa mazkur muammoni chuqur o'rganish, amaldagi normativ-huquqiy

bazani takomillashtirish hamda xalqaro standartlarga mos mexanizmlarni joriy etish zarurligini ko'rsatadi.

Jahon bo'yicha FDI ko'rsatkichlari (2020–2025 yil.)

Yil	FDI hajmi (trln AQSh dollari)	O'zgarish (%)	Izoh
2020	~1.0 trln	-42%	COVID-19 pandemiyasi tufayli keskin pasayish
2021	~1.6 trln	+60%	Tiklanish davri, iqtisodiy faollik oshdi
2022	~1.4 trln	-10%	Geosiyosiy tangliklar ta'siri
2023	~1.3 trln	-2%	Investitsiyalar pasayishda davom etdi
2024	~1.5 trln	+4%	Qisman tiklanish kuzatildi
2025	~1.4–1.5 trln (baholash)	-8% (sof hisobda)	Barqaror emas, o'zgaruvchan oqimlar

Keltirilgan jadval ma'lumotlari 2020–2025 yillar davomida jahon miqyosida to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar (FDI) hajmining o'zgaruvchan dinamikasini yaqqol aks ettiradi. Xususan, 2020-yilda COVID-19 pandemiyasi ta'sirida investitsiyalar hajmi keskin kamayib, taxminan 1 trillion AQSh dollarini tashkil etgan. 2021-yilda esa iqtisodiy tiklanish jarayonlari natijasida FDI oqimlari sezilarli darajada oshib, 1,6 trillion dollarga yetgan. Biroq keyingi yillarda global beqarorlik omillari, jumladan geosiyosiy ziddiyatlar va inflyatsiya bosimi investitsiya oqimlarining yana pasayishiga olib kelgan.

Shuningdek, 2023–2025 yillar oralig'ida FDI ko'rsatkichlarida nisbatan sekin tiklanish jarayoni kuzatilgan bo'lsa-da, ularning barqarorligi hali to'liq ta'minlanmagan. 2024-yilda qisman o'sish qayd etilgan bo'lsa, 2025-yil uchun prognozlar investitsiya oqimlarining o'zgaruvchanligini saqlanib qolayotganini ko'rsatadi. Ushbu tendensiyalar xalqaro soliq siyosati, xususan ikkiyoqlama soliq

solishni bartaraf etish mexanizmlarining ahamiyatini yanada oshiradi, chunki qulay soliq muhiti investitsiyalar oqimini rag'batlantiruvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

2025-yil holatiga ko'ra, jahon iqtisodiyotida investitsiya jarayonlari murakkab va notekis rivojlanayotganini kuzatish mumkin. Xususan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti Savdo va rivojlanish konferensiyasi ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yilda global to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar (FDI) hajmi 14 foizga oshib, taxminan 1,6 trillion AQSh dollarini tashkil etgan. Biroq ushbu o'sish asosan moliyaviy markazlar orqali amalga oshirilgan kapital oqimlari hisobiga yuzaga kelgani, real ishlab chiqarish va infratuzilmaviy investitsiyalar esa hanuz sust rivojlanayotgani qayd etilgan. Bu holat xalqaro soliq mexanizmlarining, xususan ikkiyoqlama soliq solishni bartaraf etish tizimlarining yanada muhimligini ko'rsatadi.

Hududlar kesimida tahlil qilganda, 2025-yilda rivojlangan davlatlarga investitsiyalar oqimi 43 foizga oshib, 728 milliard dollarga yetgan bo'lsa, rivojlanayotgan davlatlarda aksincha 2 foizlik pasayish kuzatilgan va umumiy hajm 877 milliard dollarni tashkil etgan. Eng kam rivojlangan mamlakatlarning qariyb 75 foizida investitsiya oqimlari o'smasdan qolgan yoki kamaygan. Shu bilan birga, xalqaro qo'shilish va qo'shib olish bitimlari 10 foizga kamaygan, infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish esa ketma-ket to'rtinchi yil qisqargan. Mazkur ko'rsatkichlar global investitsiya muhitida barqarorlik yetishmasligini va soliq tizimlaridagi muammolar, jumladan ikkiyoqlama soliq solish kabi omillar investitsiya qarorlariga sezilarli ta'sir ko'rsatayotganini tasdiqlaydi.

Shu bilan birga, 2025-yilda xalqaro soliq tizimini takomillashtirishga qaratilgan global tashabbuslar ham jadallashdi. Xususan, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti va Katta yigirmalik doirasida ishlab chiqilgan BEPS (Base Erosion and Profit Shifting) loyihasi doirasida ko'plab davlatlar soliq bazasini yemirilishining oldini olish va daromadlarni yashirishga qarshi choralarni kuchaytirdi. 2025-yilga kelib, 135 dan ortiq davlatlar global minimal korporativ soliq stavkasini joriy etish bo'yicha kelishuvga qo'shilgan bo'lib, bu xalqaro kompaniyalar faoliyatida soliq adolatliligini ta'minlashga xizmat qilmoqda. Ushbu

jarayon ikkiyoqlama soliq solish bilan bir qatorda, ikki karra soliqqa tortilmaslik (double non-taxation) holatlarining oldini olishga ham qaratilgan.

Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasida ham xalqaro soliq tizimiga integratsiyalashuv jarayonlari izchil davom ettirilmogda. Jumladan, so'nggi yillarda yangi ikki tomonlama soliq bitimlari imzolanishi, mavjud bitimlar qayta ko'rib chiqilishi hamda soliq ma'murchiligida raqamlashtirish jarayonlari joriy etilishi kuzatilmogda. 2025-yil holatiga ko'ra, mamlakatda elektron soliq hisobotlari ulushi 95 foizdan oshgan, bu esa soliq shaffofligini ta'minlash va soliqdan qochish holatlarini kamaytirishga xizmat qilmogda. Shu bilan birga, xalqaro standartlarga mos ravishda transfer narxlash qoidalari takomillashtirilib, yirik soliq to'lovchilar ustidan nazorat mexanizmlari kuchaytirildi.

Umuman olganda, yuqoridagi tendensiyalar shuni ko'rsatadiki, ikkiyoqlama soliq solish muammosi nafaqat alohida davlatlar, balki global iqtisodiyot darajasida muhim ahamiyat kasb etmogda. 2025-yilgi holat ushbu muammoni hal etishda xalqaro hamkorlikni kuchaytirish, normativ-huquqiy bazani yanada takomillashtirish hamda zamonaviy soliq boshqaruvi usullarini joriy etish zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Shu nuqtai nazardan, 2025-yilda xalqaro soliq munosabatlarida raqamli iqtisodiyotning kengayishi alohida ahamiyat kasb etmogda. Raqamli xizmatlar hajmining keskin oshishi natijasida transmilliy kompaniyalar daromadlarini an'anaviy soliq yurisdiksiyalaridan tashqarida shakllantirish imkoniyatiga ega bo'lmogda. Bu esa mavjud soliq tizimlarida bo'shliqlar paydo bo'lishiga va ayrim hollarda ikkiyoqlama soliq solish yoki aksincha, umuman soliqqa tortilmaslik holatlariga olib kelmogda. Shu sababli Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti tomonidan ishlab chiqilgan "Ikki ustunli yechim" (Two-Pillar Solution) doirasida raqamli kompaniyalarni soliqqa tortishning yangi qoidalari joriy etilmogda.

Bundan tashqari, 2025-yil holatiga ko'ra, ko'plab davlatlar soliq ma'murchiligini soddalashtirish va investorlar uchun qulay muhit yaratishga qaratilgan islohotlarni amalga oshirmogda. Xususan, soliq stavkalarini optimallashtirish, ortiqcha byurokratik tartib-taomillarni qisqartirish hamda soliq

imtiyozlarini aniq va shaffof mexanizmlar asosida taqdim etish amaliyoti kengaymoqda. Bu esa bevosita xorijiy investitsiyalar oqimini rag'batlantirish bilan birga, ikkiyoqlama soliq solish xavfini kamaytirishga xizmat qilmoqda.

Natijada, xalqaro amaliyot shuni ko'rsatadiki, ikkiyoqlama soliq solish muammosini samarali hal etish uchun nafaqat ikki tomonlama bitimlar, balki ko'p tomonlama kelishuvlar, zamonaviy raqamli nazorat tizimlari va yagona standartlarga asoslangan soliq siyosati muhim ahamiyat kasb etadi. 2025-yilgi global tendensiyalar ushbu yo'nalishda kompleks yondashuvni talab etayotganini va davlatlar o'rtasidagi soliq hamkorligini yanada chuqurlashtirish zarurligini ko'rsatmoqda.

Shu bilan bir qatorda, zamonaviy xalqaro soliq siyosatida ma'lumot almashinuvi mexanizmlarining kengayishi ham muhim o'rin tutmoqda. Avtomatik axborot almashinuvi (AEOI) tizimlarining joriy etilishi orqali davlatlar soliq to'lovchilarning xorijdagi daromadlari to'g'risida aniq va tezkor ma'lumotlarga ega bo'lish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Bu esa yashirin daromadlarni aniqlash, soliqqa tortish bazasini kengaytirish va ikkiyoqlama soliq solish bilan bog'liq nizolarni kamaytirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, transmilliy kompaniyalar faoliyati ustidan nazoratni kuchaytirishda ushbu tizimlar samarali vosita sifatida namoyon bo'lmoqda.

Bundan tashqari, xalqaro arbitraj va soliq nizolarini hal etish mexanizmlarining rivojlanishi ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. So'nggi yillarda o'zaro kelishuv tartibi (Mutual Agreement Procedure – MAP) hamda majburiy arbitraj mexanizmlaridan foydalanish amaliyoti kengayib bormoqda. Bu esa soliq to'lovchilar va davlatlar o'rtasidagi kelishmovchiliklarni tezkor va adolatli hal etish imkonini beradi. Natijada, investorlar uchun huquqiy aniqlik va barqarorlik darajasi oshadi.

Shuningdek, yashil iqtisodiyot va barqaror rivojlanish tamoyillarining kuchayishi ham soliq siyosatiga o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. 2025-yilga kelib ko'plab davlatlar ekologik loyihalarni rag'batlantirish maqsadida soliq imtiyozlari va preferensiyalarni joriy etmoqda. Bu esa investitsiya oqimlarining yangi yo'nalishlarga, xususan qayta tiklanuvchi energiya va ekologik texnologiyalar

sohasiga yo'naltirilishiga xizmat qilmoqda. Bunday sharoitda ikkiyoqlama soliq solishni oldini olish mexanizmlarini mazkur yo'nalishlarga moslashtirish ham muhim vazifa sifatida namoyon bo'ladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, xalqaro soliq tizimining yanada integratsiyalashuvi va uyg'unlashuvi zamonaviy iqtisodiy rivojlanishning ajralmas sharti hisoblanadi. Davlatlar o'rtasida ishonchli hamkorlikni yo'lga qo'yish, soliq siyosatini muvofiqlashtirish hamda innovatsion boshqaruv yondashuvlarini joriy etish orqali ikkiyoqlama soliq solish muammosini sezilarli darajada kamaytirish mumkin.

Xulosa. Xalqaro amaliyotda ikkiyoqlama soliq solish muammosi global iqtisodiy munosabatlarning muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'lib, u investitsiya jarayonlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, turli davlatlarning soliq tizimlari o'rtasidagi nomuvofiqliklar, daromadlarni taqsimlashdagi farqlar hamda huquqiy bazaning yetarlicha uyg'unlashmaganligi ikkiyoqlama soliq solish holatlarini yuzaga keltiradi. Bu esa investorlar uchun qo'shimcha moliyaviy yuk yaratib, xalqaro kapital oqimlarining samaradorligini pasaytiradi.

Shu bilan birga, xalqaro tashkilotlar, xususan Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti va Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan ishlab chiqilgan mexanizmlar hamda ikki tomonlama soliq bitimlari ushbu muammoni bartaraf etishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Ayniqsa, soliq kreditlari, ozod qilish usullari va global minimal soliq kabi yondashuvlar xalqaro soliq tizimini yanada adolatli va samarali qilishga yordam bermoqda.

Xulosa qilib aytganda, ikkiyoqlama soliq solishni kamaytirish va oldini olish uchun milliy qonunchilikni xalqaro standartlarga moslashtirish, davlatlar o'rtasida soliq sohasidagi hamkorlikni kengaytirish hamda zamonaviy raqamli soliq boshqaruvi tizimlarini joriy etish zarur. Faqatgina kompleks va uyg'unlashgan yondashuv orqali global investitsiya muhitini yaxshilash va iqtisodiy o'sishni barqaror ta'minlash mumkin.

Takliflar. Xalqaro amaliyotda ikkiyoqlama soliq solish muammosini samarali hal etish uchun quyidagi taklif va tavsiyalarni ilgari surish maqsadga muvofiq:

Birinchidan, milliy soliq qonunchiligini xalqaro standartlarga moslashtirish zarur. Bu borada Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti tomonidan ishlab chiqilgan model konvensiyalar va BEPS tashabbuslari asosida soliq normalarini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, daromadlarni aniqlash, rezidentlik maqomini belgilash hamda transfer narxlash qoidalarini aniq tartibga solish orqali soliq nizolarining oldini olish mumkin.

Ikkinchidan, ikki tomonlama va ko'p tomonlama soliq bitimlari tarmog'ini kengaytirish lozim. Birlashgan Millatlar Tashkiloti model konvensiyasiga asoslangan holda yangi bitimlar tuzish hamda amaldagi bitimlarni zamonaviy talablar asosida qayta ko'rib chiqish xalqaro investitsiyalar uchun qulay huquqiy muhit yaratadi. Ayniqsa, rivojlanayotgan davlatlar bilan soliq hamkorligini kuchaytirish muhimdir.

Uchinchidan, soliq ma'murchiligini raqamlashtirish va shaffoflikni oshirish zarur. Elektron soliq tizimlari, avtomatlashtirilgan hisobotlar va ma'lumot almashinuvi platformalarini joriy etish orqali soliqdan bo'yin tovlash va ikkiyoqlama soliqqa tortish holatlarini kamaytirish mumkin. Shu bilan birga, xalqaro axborot almashinuvi tizimlariga integratsiya qilish muhim hisoblanadi.

To'rtinchidan, investorlar uchun barqaror va prognoz qilinadigan soliq muhitini yaratish lozim. Soliq stavkalarining keskin o'zgarishini cheklash, imtiyozlarni aniq mezonlar asosida taqdim etish hamda ortiqcha byurokratik to'siqlarni kamaytirish orqali xorijiy investitsiyalarni jalb qilish mumkin.

Beshinchidan, soliq sohasida malakali kadrlar tayyorlash va ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish zarur. Xalqaro soliq amaliyoti bo'yicha mutaxassislar tayyorlash, ilmiy izlanishlarni qo'llab-quvvatlash hamda amaliy tajribani o'rganish orqali ushbu sohadagi muammolarga innovatsion yechimlar ishlab chiqish imkoniyati kengayadi.

Yuqoridagi takliflarning izchil amalga oshirilishi ikkiyoqlama soliq solish muammosini kamaytirish, xalqaro iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirish va investitsiya muhitini yanada yaxshilashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi: O‘RQ-599-son, 30 dekabr 2019 yil. – Toshkent, 2019.
2. Addressing Base Erosion and Profit Shifting. – Paris: OECD Publishing, 2013.
3. Arnold B.J. International Tax Primer // Bulletin for International Taxation. – **2022.** – Vol. 76. – No. 2. – P. 65–74.
4. Fiscal Monitor: Taxing Multinationals in a Global Economy. – Washington, DC: International Monetary Fund, 2023, Issue April.
5. Global Economic Prospects. – Washington, DC: World Bank, 2024, Issue January.
6. Kashin V.A. Mejdunarodnoe nalogovoe pravo // Finansy i kredit. – 2020. – № 12. – B. 45–52.
7. Model Tax Convention on Income and on Capital. – Paris: OECD Publishing, 2017.
8. United Nations Model Double Taxation Convention between Developed and Developing Countries. – New York: United Nations, 2017.
9. Vahobov A.V., Xajibakiyev Sh.X. Xalqaro moliya. – Toshkent: Iqtisodiyot, **2021.**
10. World Investment Report 2024. – Geneva: UNCTAD, 2024.